

Aliona SOBOL

Conceptul de echivalență în teoria traducerii



A.S. – lector, Departamentul
Limba Română, Lingvistică
Generală și Limbi Clasice,
Facultatea de Litere, U.S.M.

Domenii de cercetare:
lingvistica generală, limba
latină, cultura și civilizația
românească, didactica,
limba română pentru străini
/ alolingvi.

Fenomenul echivalenței a cunoscut, în ultimele decenii, o atenție sporită din partea cercetătorilor, îndeosebi a specialiștilor în traductologie, fiind unul dintre conceptele-cheie ale teoriei traducerii. Traducerea este considerată o activitate multiaspectuală și de aceea a fost definită în diverse moduri. Deși diferă, definițiile au și trăsături comune: referința la cele două limbi (cea din care se traduce și cea în care se traduce) și stabilirea echivalențelor între textul original și cel tradus, pentru a păstra caracteristicile originalului.

În accepția lingviștilor A. R. Meetham și Richard A. Hudson, autorii cunoscutei lucrări *Encyclopaedia of Linguistics, Information and Control*, citată de lingvistul englez Roger T. Bell, care e și profesor de lingvistică: „Traducerea înseamnă înlocuirea reprezentării unui text într-o limbă printr-o reprezentare a unui text echivalent într-o a doua limbă” [1, 24].

„Scopul traducerii, susțin A. R. Meetham și Richard A. Hudson, este de a reproduce cât mai exact posibil toate caracteristicile gramaticale și lexicale ale originalului din «limba-sursă» prin căutarea de termeni echivalenți în «limba-țintă». În același timp, orice informație conținută în textul original [...] trebuie păstrată și în traducere” [apud 1, 31].

O idee similară este enunțată și de Roger T. Bell, care precizează următoarele obiective ale traducerii: „...transformarea unui text scris într-o anumită limbă într-un text echivalent scris într-o altă limbă, păstrând, pe cât posibil, conținutul mesajului, caracteristicile formei și rolurile funcționale ale textului original” [1, 11]. Prin urmare, atât obiectivele traducerii, cât și esența sa se bazează pe conceptul de *echivalent*, cu semnificația „care are aceeași valoare, același efect, aceeași semnificație sau același sens cu altceva” [5, 328] sau *echivalență*, ce semnifică „egalitate de valoare, de semnificație, de sens; calitatea a ceea ce este echivalent” [5, 328].

Începând cu secolul al XVIII-lea, subiectul teoriei traducerii este axat, în opinia lui George Steiner – cunoscut profesor, critic și teoretician al literaturii și culturii, scriitor american – pe 3 categorii: „Prima conține literalitatea strictă, aranjarea față în față a cuvintelor în dicționarul interlingual, manualul de limba străină și traducerea interliniară. A doua este marea zonă centrală a «trans-punerii» prin intermediul reformulării fidele, dar independente. Traducătorul reproduce îndeaproape originalul, dar compune un text firesc în limba proprie și care poate exista independent. A treia clasă e cea a imitației, recreării, variațiunii și parabolei interpretative. Aceasta acoperă o suprafață întinsă și difuză, care merge de la transpuneri ale originalului într-un idiom mai accesibil până la cele mai libere ecouri, adesea doar aluzive sau de natură parodică” [8, 315].

Teoreticienii din domeniul traducerii susțin ideea conform căreia „...conținutul originalului este absolut imposibil de «păstrat», textul tradus este o creație nouă care rezultă în urma citirii originalului, fiind o reconstruire, și nu o copie a acestuia” [1, 177]. În procesul traducerii, cele mai importante preocupări ale traducătorilor au fost: mărimea unității care trebuie tradusă și modul în care se angajează traducătorul în procesul respectiv: păstrarea conținutului sau a formei textului original.

Este deja cunoscută ideea că traducerea se dovedește a fi inferioară originalului. În acest context, celebrul poet și filosof italian Dante Alighieri susținea: „nulla cosa per legame musaico armonizzata si può de la sua loquela in altra transmutare, senza rompere tutta sua dolcezza e armonia”, ceea ce românește semnifică „Nimic cu deosebire expresiv, nimic din

cea ce au atins muzele nu poate fi trecut într-o altă limbă fără a-și pierde savoarea și armonia” [apud 8, 301]. Aceași opinie a fost împărtășită, cu două secole mai târziu, de unul dintre cei mai cunoscuți poeți francezi ai secolului al XVI-lea, Joachim du Bellay, care a utilizat imaginea focului și a cenușii: „Toutes lesquelles choses se peuvent autant exprimer en traduisant, comme un peintre peut représenter l'âme avec le corps de celui qu'il entreprend tirer après le naturel”. „Mereu același lucru: cenușa nu este o traducere a focului” [apud 8, 301].

Pe de altă parte, după cum menționează G. Steiner, niciun produs uman nu poate fi perfect. Niciun fel de multiplicare, chiar de materiale care sunt etichetate în mod convențional ca fiind identice, nu pot produce copii perfecte. Așadar, nici traducerea nu poate fi perfectă, este natural să existe anumite diferențe și asimetrii între traducere și original. Traducătorii sunt de părere că important este gradul de fidelitate care trebuie urmărit în fiecare caz aparte.

De fapt, se zice că cititorul, având în față traducerea, îl citește nu numai pe autor, ci și pe traducător. În acest sens, ni se pare interesantă analogia pe care o face lingvista Mihaela Moraru, specialist de limba rusă, profesor la Universitatea din București, critic literar și autor al multor manuale de traducere, dicționare și cărți despre arta rusă, care susține că traducătorul nu creează cartea pe care o traduce, după cum actorul nu creează piesa în care joacă; traducătorul însă creează traducerea, după cum actorul – rolul și de traducător depinde soarta cărții traduse, după cum de actor depinde succesul piesei. De aceea, sunt atât de mari rolul și responsabilitatea traducătorului [7, 234]. Or, traducătorul, efectuând traduceri din orice limbă, trebuie să fie un specialist foarte bun, care să ia în considerare particularitățile structurale ale limbii-sursă. Este deosebit de important să cunoască similitudinile și, mai cu seamă, diferențele de ordin lexical și gramatical între limba-sursă și limba-țintă, ceea ce-i va permite să stabilească echivalentele potrivite, evitând astfel eventualele erori.

Una dintre cerințele elaborate de teoria și practica activității de traducere este cea a echivalenței textelor – inițial și final. Totodată, tipologia textelor influențează tipurile de traducere și, implicit, tipurile de echivalență. Fenomenului echivalenței i s-a acordat o importanță decisivă în descrierea teoretică a traducerii și a precizării esenței acesteia.

Totuși echivalența nu are un statut teoretic distinct în teoria traducerii, întrucât mulți autori sunt de părere că ea trebuie considerată drept o particularitate relativă. Respectivul fapt se datorează influenței unor variați factori lingvistici și culturali.

În acest context, cercetătoarea din România Larisa Ciochină, care a efectuat un studiu interesant cu referire la versiunile în limba engleză a poveștilor lui Ion Creangă și Petre Ispirescu, susține că: „Alegerea nivelului la care se stabilește echivalența este determinată de configurația factorilor lingvistici și extralingvistici, specifici unei situații. Teoria traducerii, în general, se sprijină pe miza echivalenței a două structuri lexico-gramaticale, cea a limbii surse și cea a limbii receptoare, într-un context determinat” [2, 57]. Astfel, stabilirea unei relații de echivalență presupune documentarea suplimentară a translatorului și cunoașterea unor informații despre valorile, relațiile interpersonale, credința, comportamentul, dar și despre viața cotidiană, istoria, tradițiile și obiceiurile poporului din a cărui limbă traduce.

După cum diverse definiții ale traducerii corespund unor etape diferite de dezvoltare a traductologiei, la fel și multiplele interpretări ale echivalenței reflectă evoluția opiniilor asupra esenței traducerii. Deși tipologia echivalenței variază uneori de la un teoretician la altul, majoritatea recunosc strânsa legătură ce se stabilește între echivalențele de traducere și procedeele de traducere. Astfel, cele mai multe încercări de a defini echivalența provin din descrierea unor procedee de traducere.

Unii cercetători au încercat să reprezinte noțiunea de echivalență din punct de vedere structural, în forma unor structuri ierarhice (V. N. Komissarov), liniare (W. Koller) sau de formule matematice (A. D. Șveitșer). În opinia unui pionier rus al traductologiei, lingvist, traducător și lexicograf, autor al multor manuale de traducere și dicționare frazeologice, Iacov Rețker, noțiunea de echivalență se referă doar la *relațiile dintre microunitățile textului*, nu și la relațiile intertextuale. În opinia savantului, echivalentul este interpretat ca o corespundere constantă și care, de regulă, nu depinde de context [apud 9, 76].

Lingvistul W. Koller însă consideră că noțiunea de echivalență obține un sens real numai în cazul când sunt precizate *tipurile relațiilor de echi-*

valență între texte. Astfel, W. Koller deosebește următoarele 5 tipuri de echivalență:

- 1) *denotativă*, ce prevede păstrarea conținutului textului (în literatura despre traducere este numită *invariant al conținutului* sau *invariant al planului conținutului*);
- 2) *conotativă*, ce urmărește transmiterea conotațiilor textului pe calea selectării unor mijloace sinonimice de limbă (în traductologie, de obicei, se referă la *echivalența stilistică*);
- 3) *textual-normativă*, orientată spre particularitățile stilistice ale textului, spre normele lingvistice (în traductologie, de asemenea, deseori ține de *echivalența stilistică*);
- 4) *pragmatică*, ce presupune o anumită orientare spre receptor (în traductologie este numită *echivalență comunicativă*);
- 5) *formală*, orientată spre transmiterea particularităților estetico-artistice individualizatoare și a altor particularități formale ale originalului [apud 9, 80].

Spre deosebire de W. Koller, pentru care echivalența reprezintă o noțiune normativă (în lista de mai sus sunt reflectate, de fapt, cerințele normative față de traducere), lingvistul rus V. N. Komissarov, renumit expert în domeniul teoriei traducerii și un reprezentant de frunte al școlii lingvistice de teorie a traducerii, consideră echivalența drept *grade / niveluri diferite ale unității de sens a traducerii și a originalului*. În opinia lingvistului, există 5 grade / niveluri diferite:

- 1) al obiectivului comunicării;
- 2) al identificării situației;
- 3) al mijlocului de descriere a situației;
- 4) al semnificației structurilor sintactice;
- 5) al semnelor verbale [apud 9, 81].

Așadar, atât W. Koller, cât și V. N. Komissarov disting 5 niveluri ale echivalenței. În timp ce, în opinia lui W. Koller, cele cinci tipuri de echivalență aparțin aceluiași plan, V. N. Komissarov le consideră o structură ierarhică.

Lingviștii ruși V. G. Gak și Iu. L. Levin propun însă o tipologie trimembră a echivalenței: *formală, semantică și situativă*. În cazul echivalenței

formale, semnificațiile comune în două limbi sunt exprimate prin forme lingvistice analoage, pe când echivalența *semantică* presupune exprimarea acelorași semnificații prin mijloace diferite. Esența echivalenței *situative* constă în faptul că aceeași situație este descrisă în două limbi nu numai cu ajutorul unor forme diferite, ci și cu ajutorul unor seme diverse, exprimate de aceste forme [apud 9, 83].

Și în lingvistica românească conceptul de echivalență s-a aflat în atenția cercetătorilor. Astfel, lingvista și traducătoarea Teodora Cristea consideră că „...soluția cea mai satisfăcătoare ar fi să se opereze cu o triplă echivalență: *de sens* adică *de traducere*, *de formă* și *de nomenclatură*” [4, 367]. În cadrul *echivalenței semantice*, un segment de expresie din limba de bază este asociat cu un segment de expresie din limba-țintă. Această unitate cu un semnificat unic și cu două semnificative, aparținând la două limbi diferite, este denumită de către lingvistă prin termenul de *heteronim* sau *echivalent parțial*.

Noțiunea de echivalență poartă, mai degrabă, caracter semantic, nu formal. Între unitățile limbii din două idiomuri diferite se pot stabili diverse tipuri de echivalență semantică. Unii autori delimitează două tipuri de echivalență: *totală* (numită și *globală* sau *generală*) și *parțială* sau *pe segmente*.

Lingvista Irina Condrea delimitează, pe lângă *echivalența totală* și *parțială*, al treilea tip, din care fac parte așa-numitele *false echivalențe*. Despre echivalența *totală* se poate vorbi atunci când sensurile unor cuvinte sau sintagme din două limbi, practic, se suprapun. După cum susține cercetătoarea, „De regulă, acest tip de echivalență se stabilește între cuvintele monosemantice, adică în cazurile, destul de puține numerice, în care în ambele limbi cuvintele au doar câte un singur sens” [3, 54]. Lingvista include în această categorie unitățile ce fac parte din următoarele grupe semantice: termeni, nume proprii, cuvinte cu caracter uzual care au echivalente permanente (zilele săptămânii, denumirile lunilor, ale anotimpurilor, unitățile monetare, formulele de salut și de politețe, unele expresii frazeologice, de exemplu: rom. *din toată inima* – rus. *om vcezo cepduca*). Cazurile de *echivalență parțială* sunt mai frecvente și rezidă în faptul că „...un cuvânt din limba-țintă poate avea câteva corespondente în limba sursă” [3, 54]. Acest fenomen este generat de polisemie. Astfel, limba-sursă poate dispune de mai puține

sensuri decât limba-țintă și invers. Prin *echivalent fals* se are în vedere „...cuvântul care coincide total sau aproape total, ca aspect sonor, cu lexemul din limba-sursă, dar care are alt (sau și alt) sens decât acesta. Asemenea cuvinte mai sunt numite și „omonime interlingvistice” sau „omonime bilingve” [3, 61].

Referindu-se la echivalența *semantică*, Susan Bassnett, cercetătoare de origine engleză, profesor, specialist de literatură comparată, precizează că lexemele și sensurile lor nu sunt traductibile, traductibile sunt mesajele pe care le poartă cuvintele. Acestea din urmă transformă mesajele în funcție de diferite situații. Traducătorul va traduce, mai întâi, funcția socială sau culturală a unui cuvânt sau a unei expresii date, într-o situație dată, apoi va alege echivalentul în cea de-a doua limbă, care să aibă aproximativ aceeași funcție. Aceasta nu înseamnă însă că unitățile lingvistice sunt lăsate la o parte. Numai prin intermediul lor mesajul poate fi transmis, căci ele fac parte din mesaj [apud 2, 56].

Un aspect aparte în cadrul echivalenței de semnificație o constituie sinonimia. După cum observă Umberto Eco, scriitor italian, editor, filozof, dar și un semiotician foarte cunoscut, sinonimia pune serioase probleme oricărui traducător. Astfel, deși putem considera sinonime termenii *father* sau *daddy* din engleză, *père* din franceză, *padre* din italiană, există diverse cazuri când *father* nu e sinonim cu *daddy*. În enunțul *God is our Father* („Dumnezeu e Tatăl nostru”) nu putem înlocui *father* cu *daddy*. Aceeași situație este și în cazul *omeu* și *nana* din rusă. Expert în traduceri, Umberto Eco explică astfel fenomenul: „În termeni teoretici, acesta ar fi un caz în care *echivalența referențială* (firește că *John's daddy* e exact aceeași persoană ca și *John's father*, *le père de John* sau *il papà di John*) nu coincide cu *echivalența conotativă* – care se referă la modul în care cuvintele sau expresiile complexe pot provoca în mintea ascultătorilor sau a cititorilor aceleași asociații și reacții emotive” [6, 26]. Așadar, Umberto Eco delimitează două tipuri de echivalență: *referențială* și *conotativă*.

Asemenea lui Umberto Eco, John Cunnison Catford (denumit „Ian” de către elevii săi), lingvist scoțian și fonetician cu renume mondial, face distincție doar între două tipuri de echivalență: *textuală* și *formală*. Echivalența *textuală* este „...acea porțiune a textului tradus, care se

schimbă atunci și numai atunci când porțiunea dată a textului original s-a schimbat”. Echivalența *formală*, sau „corespondența formală face ca orice categorie lingvistică a textului în limba de receptare (unitate, clasă, structură, elemente ale structurii etc. să poată ocupa «aproximativ» același loc în «economia» textului din limba de receptare pe care-l ocupă categoria respectivă din textul originalului” [apud 2, 51-52]. Totodată, John Catford consideră că *echivalența formală* este, în majoritatea cazurilor, aproximativă.

În timp ce teoria lui J. Catford accentuează *echivalența formală*, pentru Eugene Nida, unul dintre pionierii teoriei traducerii și reprezentant al structuralismului american, este importantă existența a două situații comunicaționale cu același efect emotiv atât asupra receptorilor originalului, cât și ai traducerii. Astfel, E. Nida distinge două tipuri de echivalență, pe care le numește *formală* și *dinamică*. *Echivalența dinamică* este definită ca „...o calitate a traducerii, în cadrul căreia conținutul semantic al originalului este transmis limbii de receptare în asemenea mod, încât reacția receptorului, în general, este similară cu reacția receptorilor originalului” [apud 2, 53]. Așadar, conceptul de echivalență *dinamică* introduce un element nou în teoria traducerii, cel de situație comunicațională.

Conceptul de echivalență *formală* este analizat și de Roger T. Bell, care susține că traducătorul trebuie să se concentreze fie „...asupra găsirii de *echivalențe formale*, care să «păstreze» sensul semantic al textului independent de context, în dauna valorii comunicative furnizate de acesta, fie de a găsi *echivalențe funcționale*, care să «păstreze» valoarea comunicativă pe care o dă contextul, în dauna sensului semantic independent de context” [1, 25]. Aceeași alegere trebuia să o facă și traducătorii din antichitate: echivalențe la nivelul cuvintelor (a traduce cuvânt cu cuvânt – traducere literală) și echivalențe la nivelul semnificației (traducere liberă).

Unii cercetători utilizează și termenul *echivalență comunicativă*, pe care îl definesc drept o relație între textul din limba-sursă și cel din limba-țintă, care apare în cazurile în care, la trecerea de la original la textul final, se păstrează sau rămâne neschimbată valoarea comunicativă a textului original [apud 9, 79].

În concluzie, vom menționa că tipologia textelor influențează tipurile de traducere și, implicit, tipurile de echivalență. După cum diverse definiții ale traducerii corespund unor etape diferite de dezvoltare a traductologiei, la fel și multiplele interpretări ale echivalenței reflectă evoluția opiniilor asupra esenței traducerii. Deși tipologia echivalenței variază de la un teoretician la altul, majoritatea recunosc strânsă legătură ce se stabilește între echivalențele de traducere și procedeele de traducere. Unii cercetători au încercat să reprezinte noțiunea de echivalență din punct de vedere structural, în forma unor structuri ierarhice (V. N. Komissarov), liniare (W. Koller) sau de formule matematice (A. D. Șveițer). Tipologia echivalenței este variată, și din punct de vedere numeric, întrucât lingviștii deosebesc 5 tipuri de echivalență (W. Koller și V. N. Komissarov), 3 (V. G. Gak și Iu. L. Levin, Teodora Cristea) sau 2 (Umberto Eco, John Catford, Eugene Nida, Roger T. Bell).

Bibliografie

1. Roger T. Bell, *Teoria și practica traducerii*, Editura Polirom, Iași, 2000.
2. Larisa Ciochină, *Traducerea ca echivalență socioculturală, interlinguală, cu referire la versiunile în limba engleză a poveștilor lui Ion Creangă și Petre Ispirescu și ale povestirilor fantastice de I. L. Caragiale și Mircea Eliade*, teză de doctorat, Editura Universității București, București, 1998.
3. Irina Condrea, *Traducerea din perspectivă semiotică*, Chișinău, 2006.
4. Teodora Cristea, *Heteronimie sau echivalență semantică*, în *Lingvistica modernă în texte*, București, 1981.
5. *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Univers enciclopedic, București, 1996.
6. Umberto Eco, *A spune cam același lucru: Experiințe de traducere*, Polirom, Iași, 2008.
7. Mihaela Moraru, *Particularitățile stilistice în proza rusă contemporană și modalități de redare a lor în limba română (pe baza povestirilor și romanelor lui V. M. Șukșin)*, teză de doctorat, București, 1996.
8. George Steiner, *După Babel. Aspecte ale limbii și traducerii*, Editura Univers, București, 1983.
9. А. Д. Швейцер, *Теория перевода (статус, проблемы, аспекты)*, Наука, Москва, 1988.